

Vági Gábor

Amit érdemes tudni és amit nem

(Az 1990. évi népszámlálás elé)

Az 1980. évi népszámlálás eredményei 36 vaskos kötetben jelentek meg. Tizenkilenc ún. megyei kötetet publikáltak, külön kötetet kapott a főváros, míg a többi népszámlálási kiadvány egy-egy településcsoport (városok, községek), illetve egyes népszámlálási tematikák statisztikáit tartalmazza. Itt elsősorban a *megyei kötetek* második felével, az ún. *településsoros* táblázatokkal foglalkozom. (Ezek azok a táblák, amelyekben az adott megye összes településének népszámlálási eredményeit teszik közzé.)

Célom az, hogy kritikai megjegyzéseket fűzzek az adatok közlésének módjához, s javaslatokat tegyek jobb, ésszerűbbnek ígérkező táblázatok összeállítására. Abban bízom, hogy az 1990-es népszámlálás eredményeinek feldolgozási és publikálási munkájában ezek a megfontolások hasznosíthatók lehetnek majd.

Szempontjaim a *felhasználó* szempontjai — azaz részint a tudományos hasznosítás, részint az általános, politikai és tervezési célú tájékozódás gyakorlati igényeit igyekszem szem előtt tartani. (Léteznek ugyan évről-évre kiadott megyei statisztikai évkönyvek is, de ezek többnyire csak a változások adatait közlik — népességszámban, lakásállományban stb.)

Tulajdonképpen szerencsés egybeesés, hogy a teljeskörű és részletes népszámlálási adatgyűjtés éve most egybeesik a választások, az új önkormányzati testületek megalakulásának évével. És mivel ezúttal ez új politikai és jogi keretek között történik majd, különös jelentőséget kap, hogy lehetőség nyílik az „újrakezdéshez” szükséges helyzetfelmérésre, helyzetértékelésre. Valószínű például, hogy egyre több falu kiválik majd az eddigi közös tanácsi kötelékből, s önálló közigazgatási egységként működik tovább. Ezeknek a településeknek szükségük lesz arra, hogy ismerjék várható gazdasági lehetőségeiket, s így például azt, hogy az ottani korszerkezet alapján milyen összegű állami támogatásra számíthatnak. Szükség lesz a családösszetétel, a gazdasági aktivitás, a munkabajárás szokások, a lakáshelyzet, a kommunális ellátottság

számszerű, pontos megismerésére is, mivel ezekben a kérdésekben a helyi fejlesztési program-alkotásban mindez nem helyettesíthető az ún. helyismerettel. (Fejlesztési segítség, támogatás csak a hiány jól dokumentált mértéke mellett jár majd.) Az is elképzelhető, hogy a közgazgatás középső szintjének (a megyéknek) nemcsak a politikai tartalma változik meg, hanem a méretük, határaik is. Ez szintén azt igényli, hogy a térbeli kapcsolatok bizonyos objektív jellemzőit is ismerjék az érintettek. Úgy látom, hogy az 1990. évi népszámlálási köteteket ésszerűbb és áttekinthetőbb szerkezetben és tartalommal is össze lehetne állítani, mint ahogy az eddig történt. Számos adat közlését feleslegesnek látom, másokét szükségesnek és célszerűbbnek tartanám.

Egy ilyen áttekintésnek többféle korláttal is számolnia kell. *Először* is, nem lehet olyan adatok közreadását kívánni, amelyeket a népszámlálási adatfelvétel nem gyűjt, nem kérdez meg. Legfeljebb az adatok csoportosítására lehet módosító javaslatokkal előállni. *Másodszor*: nyilvánvalóan ügyelni kell arra, hogy a legfontosabb információk összehasonlíthatók legyenek az előző adatfelvétel(ek) eredményeivel. Ennek a korlátnak a végletes értelmezése az lenne, hogy semmit sem szabad megváltoztatni az adatközlés eljárásaiban, hiszen akkor biztosan minden egyes adat összehasonlítható marad az előzményével. Szerintem azonban nincs szükség erre, mert az eddigi adatközlésekben számos elhibázott, jóformán használhatatlan táblázat is volt, amelyek „továbbélését” csak a folyamatosság formális, külsődleges értelmezése kívánhatja. *Harmadszor*: számolni kell e statisztikai kötetek terjedelmi korlátaival is, amelyeket részben a költségek, részben a kezelhetőség szempontjai szabnak meg. (A megyei kötetek 1980-ban 600—750 oldal terjedelműek voltak.) Így tehát az indítványozott új adatok terjedelmi igényeinek egyensúlyban kell lenniük az elhagyni javasolt táblázatok számával, terjedelmével.

Minden egyes megyei kötet négy nagy részre tagolódik. Az *összefoglaló adatok* című fejezet tartalmazza az adott megye (és néhány vonatkozásban külön a városok) legfontosabb népszámlálási eredményeit, általában rövidebb-hosszabb történeti visszatekintésben is. A második rész a *Megeyi adatok* címet viseli, s itt jelenik meg az elkészült népszámlálási adatfelvétel minden, megyei szinten összegzett eredménye, az értelmesnek tekintett kombinációkban. Többnyire ez a fejezet a leghosszabb, a kötetnek egyharmadát-felét teszi ki. A belső arányok a megye településszerkezetének koncentráltságával állnak összefüggésben, mivel a következő két fejezet előbb a *városok*, végül a *községek* (értsd: valamennyi település) adatait tartalmazza. Attól függően, hogy egy megyében hány város és összesen hány település van, a köteteknek ez a második fele több vagy kevesebb terjedelmet foglal el a megyei szinten összesített táblázatokhoz képest.

Ebben az írásban csak a megyei köteteknek e második, területi szempontból részletezettebb felével foglalkozom. Igaz ugyan, hogy az összefoglaló részben és még inkább a megyei táblázatok között is akadnak vitatható értelmű adatközlések, de itt a települési szintű elemzések és felhasználás problémáira igyekszem koncentrálni.

A *Községek adatai* című utolsó fejezetek címükkel ellentétben nem csupán a községekre, hanem az adott megye összes településére, tehát a városokra vonatkozóan is tartalmazzák a fejezetbe beválogatott ada-

tokat. Ezek végül is nem falusi, hanem településenkénti eredményeket közölnek.

Természetes, hogy a *Városok adatainak* fejezetében egy-egy városról több táblázatot és egyedi adatot lehet megjeleníteni, mint az ilyen település-soros adatközléseknél. Az utóbbiak nehézsége éppen az, hogy míg megyénként legfeljebb egy tucat város van, az egyes megyék összes településének száma elérheti a 350-et is, így ezekről egyenként csak kevés és jól megválogatott adatot lehetséges közzétenni. Nyilvánvaló, hogy ezzel először is bizonyos *ismétlések* kerülnek a kötetekbe: amely adat a *Községi adatok* fejezetben (a városokra nézve is) szerepel, azt a *Városi adatok* fejezet is közli.

Az ésszerűsítésnek azonban jóval több lehetősége van, mint hogy egyszerűen elkerüljük ezeket az ismétléseket. Korántsem biztos ugyanis, hogy egyáltalán *érdemes-e* a városokat, a városi statisztikákat ennyire külön és kiemelten szerepeltetni — annál kevésbé, mivel a „városi” fejezetek rendszerint az adott megyei kötetnek kb. az egyötödét foglalják le. A külön városi adatközlés ésszerű szűkítésével tulajdonképpen önmagában is növelhető lenne valamelyest az utolsó fejezet, a településsoros adatállomány. Mindenesetre két okból is érdemes lenne így eljárni. Egyrészt 1980 óta városaink száma több, mint másfélszeresére (mintegy 70-nel) növekedett, s ezért — változatlan formában — ezek a települések az eddiginél jóval nagyobb terjedelmet követelnének maguknak a megyei népszámlálási kiadványokban. Másrészt egész közigazgatási rendszerünk olyan irányban változik, amelyben egyre kisebb lesz a jelentősége a városi és a községi jogállás különbségeinek. A kívánatos éppenséggel az volna, hogy az egyes települések önkormányzatai jogilag teljesen egyenrangúak, egyenértékűek legyenek. Az eltérő statisztikai „figyelem” azért sem indokolt, mert a fővároson kívül a községekben ma körülbelül ugyanannyi ember él, mint a városokban.

Az eddigiekkel természetesen csak annyit állítottam, hogy a városokról közölt adatok tartalmi felülvizsgálata, szűkítése némileg növelheti a községi (településenkénti) adatközlés terét. A tulajdonképpeni tartalmi kritikának — ebből következően — egyszerre két szempontot kell szem előtt tartania: részint azt, hogy milyen értelmesebb adatokkal lehetne fölcserélni a fölöslegeseket, részint pedig azt, hogy ugyanezek az ésszerűsítési „cserék” hogyan érintik a „városi” adatállományt, s nem lehetne-e azok közlését egyidejűleg rövidebbre fogni. Ezért most párhuzamosan vesszük szemügyre a községi, illetve a városi adatok sorozatát, ami azért is kézenfekvő, mert a megyei köteteknek ez a két fejezete gyakorlatilag teljesen azonos tartalmi szerkezetben készült.

A szóban forgó fejezetek a következő népszámlálási eredményeket tartalmazzák: 1. népesedési adatok, 2. az iskolai végzettség adatai, 3. a gazdasági aktivitás és a foglalkozási szerkezet adatai, 4. a családok és háztartások adatai és 5. lakás-adatok.

Népesedési adatok

A *népesség-változás* bemutatásakor az 1980 óta eltelt időszakot érdemes lenne kettébontani (az évtized első és második öt évére), hogy érzékelhető legyen a változások ütemének alakulása is. Ugyanakkor a

népsűrűség adatai elhanyagolhatók, elegendő a bel- és külterület abszolút nagyságát közölni. Hasonlóan elhanyagolható az *1000 férfira jutó nők* adatoszlópa, hiszen ezt is könnyen ki lehet számítani a megadott adatok alapján. A *népesség korcsoport szerinti* táblázatát érdemes lenne százalékolva is közzétenni, legalábbis a két nem összesített táblájáról. Ugyanakkor e táblázat városi megfelelőjében szerepel (két irányban is közölt) százalékolás, de egyedül ez a „többlete” a városi adatoknak a községekkel szemben. (Nehéz lenne megindokolni, hogy a városi felhasználók miért lennének kevésbé képesek maguk elvégezni a százalékszámítást, mint a falusiak.) A *családi állapot* táblázatát érdemes lenne viszont néhány korosztályra bontva is közölni, azaz megkétszerezni-háromszorozni. Ugyanezt a táblázatot a *városoknál* egyenesen 5 éves korcsoportokra, sőt külön kiszázelékolva is megadják, ami felesleges — mi értelme például tudni, hogy a 70—74 éves férfiaknak hány százaléka nőtlen? A *termékenységi* adatokat a községi táblázatok a *házas nőkre* korlátozva közlik. Sokkal ésszerűbb lenne az *összes* helyben élő nőről közölni az élveszületett gyermekeik számát, hiszen így a családtervezési magatartás változásai nem derülhetnek ki. (Az idősebb korosztályokban az eddigi adatközlés kizárja az özvegyeket, akik talán — akárcsak még házas kortársaik — több gyermeket szültek.) Ugyanakkor a megfelelő városi táblázatok nemcsak ezt, hanem még túlrészletező korcsoportos bontást, sőt, százalékolást is tartalmaznak.

Általában is elmondható, hogy a városi táblázatok gyakran csak annyival nyújtanak többet a községiéknél, hogy százalékos megoszlást is közölnek azokról az abszolút adatokról, amelyek egyébként a megfelelő település-soros tábla-sorozatban is szerepelnek. Mivel az ilyen, esetenként túlrészletező táblázatok minden városra megjelennek, megynként annyiszor ismétlődnek (ötször-tizenötösör), ahány város van a területen. S ez terjedelemben körülbelül ugyanannyi, mintha a községi fejezetbe beiktatnának további egy-két ésszerűen megszerkesztett táblázatot *ugyanazokról* a jelenségekről.

Iskolai végzettség

Ezek a táblák a *7 éves és idősebb* népesség végzettségét bemutató adatokkal kezdődnek. Itt elsősorban magának az *érintett korcsoportnak*, a 7 évesek és idősebbeknek a kiválasztása vitatható. Ezek az adatok ugyanis elfedik a különböző korosztályok változó iskolázottságát: az alacsony végzettségű öregek egybemosódnak a még éppen iskolás gyerekekkel. A megfelelő városi táblázatok ugyanezt már öt éves korcsoportokra és százalékolva is közlik — az eredmény ismét az, hogy városonként egy-egy kétoldalas táblázat készült, ami egy ötvárosú megyében már fölcserélhető volna egy ésszerűen megszerkesztett település-soros táblázattal. Az bizonyos, hogy a 7 éves alsó korhatárt 14 vagy 15 évre vagy az oktatási törvénynek megfelelően 16-ra kellene „emelni”, s máris értelmezhető volna a táblázat. Azon kívül a legfeljebb általános iskolai végzettségről itt *négy* adat szerepel (0 osztály, 1—5 osztály, 6—7 illetve 8 osztály), ami viszont még talán az öregek végzettségére nézve is túlrészletező (miközben *összegez*ő oszlop erről a négyféle lehetséges kategóriáról nincs).

Hasonlóan értelmezhetetlen az iskolai végzettséget részletező másik táblázat, mind a megnevezett korosztályok definiálása, mind a végzettség definiálása tekintetében. Itt a korosztályok: a 10, a 15, valamint a 18 év felettiek. A 10 év felettiek egy ismeretlen hányadú része még biztosan általános iskolába jár — azaz semmiféle „befejezett” iskolai végzettséggel nem rendelkezik. E korcsoport helyett inkább a 23—25 évesnél idősebbeket lehetne elkülöníteni a többiektől mint olyanokat, akik életkoruk alapján akár diplomával is rendelkezhetnek. Ez rögtön rávilágít arra, hogy az igazi problémát elsősorban az jelenti, hogy a *legalább* 8 (vagy 12 vagy 17) évfolyamos végzettség alig értelmezhető. Ha egy 40 éves ember például *legalább* 8 osztályt végzett, akkor lehet, hogy — ezen felül — még két diplomája is van — azaz nem tudunk meg róla semmit. Ehelyett értelmesen a *legfeljebb* alapfokú, középiskolai stb. végzettséget lehetne föltüntetni. (A korhatárok azt az életkort jeleznék, amikor egy-egy iskolai fokozatot elvileg be lehet fejezni, s a *legfeljebb* fogalmának segítségével megtudnánk, hogy hányan jutottak, illetve nem jutottak el egy-egy fokozatig.)

Mivel ez a tábla-típus már az 1970-es, sőt a 1960-as népszámlálás adatközlésében is szerepelt, kétségtelen, hogy fölcserélésével megszakadna az összehasonlíthatóság, a folyamatosság. Mégis érdemes lenne ezt megtenni, mert ez a tábla-szerkezet és -tartalom bizony nem vált értelmesebbé az évtizedek során.

A városi táblázatok ezt a témát még egy, egyenként 3 oldalas táblában részletezik, amelyben a végzettségnek a „jellegét” (amolyan ágazati besorolását) és annak szintjét is föltüntetik, méghozzá hat korcsoportra. Így megtudhatjuk például, hogy egy-egy magyar városban hány olyan 15—19 éves ember van, akinek végzettsége vizsgádzalkodási (sőt: városgazdálkodási) „jellegű”, és egyetemi szintű. (Természetesen országszerte egy sem, mert ebben az életkorban ez nem szokás.) Tökéletes példája ez a semmitmondó kategóriának. Ekkora terjedelemben érdemesebb lenne fölsorolni (a felsőfokú végzettségről) akár az ország összes egyetemén és főiskoláján végzeteket, s a középfokú szakképzés minden egyes szakirányát. Általában is megfigyelhető, hogy jó néhány olyan táblázat van, amelynek egy-egy oszlopa vagy sora üresen maradt — ilyenkor gyanút kellene fogni, hogy az adott kategória értelmes volt-e egyáltalán?

Gazdasági aktivitás, foglalkozási összetétel

A népesség *gazdasági aktivitásáról* tájékoztató községi táblázatban a jövőben szükség lenne majd az ún. *inaktív keresők* részletezésére. Jelenleg inaktív keresőnek a GYES-en és GYED-en lévő nők, valamint a nyugdíjasok számítanak, de őket eddig ez a statisztika nem különböztette meg egymástól. Rajtuk kívül pedig szükség lesz a *munkanélküliek* számbavételére és besorolására is, ezt a törekvést már a népszámlálási adatgyűjtés, a kérdezés munkafázisában is érvényesíteni kellene.

A népesség *népgazdasági ágak* szerinti összetételét (számát) a népszámlálások hagyományosan, sok évtizede közölni szokták. Az 1960 óta készített népszámlálások csoportosításai azonban egyre inkább elavulnak, a *népgazdasági ágakba* történő besorolás egyre kevesebbet

mond. Ebben a táblázatban például összesen 7 népgazdasági ágat különböztetnek meg, amelyek között külön ágazat az 1—2⁰/₀-ot kitevő vízgazdálkodás, míg nincsenek részletezve a 15—20⁰/₀-ot kitevő ún. „nem anyagi ágazatok” — köztük az oktatás, egészségügy, igazgatás stb. Ilyen kategóriában szinte értelmetlen a *népesség* megoszlásának kimutatása, hiszen egy-egy családot tulajdonképpen a *háztartásfők munkahelye* alapján sorolnak be. Így ezekből az adatokból legfeljebb annyit lehet megtudni (az *aktív* keresők ágazati összetételével összevetve), hogy például az ipari vagy a kereskedelmi munkahelyű háztartásfők családjai (háztartásai) népesebbek-e. Ez pedig igen nehezen értelmezhető eredmény, és kérdés, hogy érdekel-e egyáltalán valakit egy olyan világban, ahol a kétkeresős háztartások a leggyakoribbak, s ahol e két kereső többnyire eltérő ágazatokhoz besorolt munkahelyeken dolgozik. A táblázatnak tehát éppen a két kulcsfogalma támadható: a *népgazdasági ág* is és a *népesség* fogalma is. Valamivel ésszerűbb az a táblázat, amely az *aktív* férfiak és nők számát mutatja be munkahelyüknek népgazdasági ága szerint, azzal, hogy az ágazati bontás természetesen itt is vitatható, felülvizsgálandó.

Ezután következik e kötetek talán legértelmetlenebb táblázata, amely ismét a teljes *népességet* sorolja be *népgazdasági ágak*, s azokon belül a „*tevékenység jellege és állománycsoportok*” szerint. Ez utóbbiak a fizikai, illetve nem fizikai tevékenységet jelentik, valamint azt, hogy a fizikai (háztartásfők) szak-, illetve betanított munkások vagy segédmunkások-e. A negyedik kategória egy-egy népgazdasági ágon belül az ún. önálló és segítő családtagok, ami inkább a foglalkoztatás „szektorális” jellegére utaló kategória, és semmi köze az előző két csoportosító isméréhez. (Négy csoportot tehát három dimenzió különíti el egymástól.)

Kritikám az eddigieken túl most már csak a népgazdasági ágakon belüli részletezésre vonatkozik. Azon felül ugyanis, hogy a teljes népességre számítani ilyen adatokat értelmetlen, s hogy az ágazati bontás elavult és aszimmetrikus, a táblázat további bontása, részletezése is suta. A fizikaiak között először is hiba a *szakmunkásokat* a *betanítottakkal* összevonni, és a *segédmunkásokat* külön csoportonként feltüntetni. Ez utóbbi csoport ugyanis a 80-as években igen szűkre zsugorodott, míg jelentősen nőtt a másik két „állománycsoport” létszáma. Az iskolázottság emelkedésével a *szakmunkás* besorolást sokkal élesebb határ választja el a betanított munkástól — így ennek a „középső” csoportnak inkább a segédmunkásokkal összevonva volna értelme. Hiányzik viszont a *nem fizikai* dolgozók (illetve népesség) fölbontása iskolázottságuk vagy munkaköri besorolásuk (beosztásuk) szerint. Ugyanakkor az ágazati bontás itt még „finomabb” is, mint az eddigiekben, mert a táblázat a mezőgazdaságot tulajdoni szektorokra is fölbontja, sőt, megjelenik az „erdőgazdaság” és a „mezőgazdasági szolgáltatás” (!) nevű népgazdasági ág is. (Utóbbi részaránya a teljes népességben kb. 0,7⁰/₀.) Mindkettőről négy-négy adatszlopból értesülhetünk. Így talán nem meglepő, hogy önmagában ez az egy, sokszorosan értelmetlen táblázat a községi fejezetnek több mint az egytizedét foglalja le (oldalszámban nézve), ami — nézetem szerint — fényűzés.

A következő egytizednyi terjedelem ugyanezt ismétli, azzal a különbséggel, hogy nem a teljes népességet, hanem az *aktív* népességet

veszi számba — s ez az egyetlen erénye, mert minden egyes kategóriája ugyanolyan használhatatlan, mint megelőző párjái.

A megfelelő városi táblázatok valamivel sikerültebbek. Van közöttük olyan, amely az aktív dolgozók kormegoszlását is közli (bár szintén ágazatonként), egy másik jónéhány egyéni foglalkozás létszámát ismerteti, és megjelenik a népesség osztály- és rétegtagozódásának kategóriarendszere is (amelyről még lesz szó).

Mint hogy az itt tárgyalt három nagy táblázat a községi adatoknak körülbelül a negyedét tartalmazza, és jelen formájukban használhatatlanok, érdemes arról is beszélni, hogy ezzel szemben mi az, ami a foglalkoztatás adataiból hiányzik, tehát amivel föl lehetne cserélni őket.

Nos, először is, ezek az adatok az adott településen helyben lakó emberekre vonatkoznak, függetlenül attól, hogy ott is dolgoznak-e vagy eljárók. Mivel az *ingázásról* a népszámlálás mindig érdeklődik, a gazdasági aktivitás adatait az eljárókra, bejárókra és helyben dolgozókra vonatkozóan is be lehetne mutatni. Ez utóbbi kategória gyakorlatilag a település *munkahelyeinek* jellemzéséhez vezet el. Gondoljuk meg: nem hogy folyamatos, de tízévenkénti statisztikánk sincs arról, hogy egy-egy településen *hány és milyen jellegű munkahely működik*. Viszsa lehetne térni a magyar népszámlálások 1945 előtti gyakorlatához, amikor adatok készültek például arról, hogy egy-egy településen hány ipari stb. *telephely* volt, s azok hány embert foglalkoztattak (nagyságcsoportok). Hiányzik továbbá a munkahelyek (egyre fontosabbá váló) *tulajdoni* hovatartozásának ismerete, ami bizvást informatívabb lenne, mint az *ágazati* hovatartozásuk cízellálása. Hiányoznak a gazdasági aktivitás *korosztályonkénti* adatai is. Hiányzik a mind nagyobb létszámú *nem-fizikai* dolgozóknak a beosztások szerinti csoportosítása, hiszen ez a réteg rendkívül differenciált, a bérszámfejtőktől a kórházi főorvosokig számos képzettségi-, presztízs- és jövedelmi csoport tartozik hozzá. Gyakorlatilag hiányzik (mert csak a suta ágazatokra vonatkozóan derül ki) a dolgozók *nemenkénti* összetételének ismertetése is. E hiányok pótlásához pedig csupán a begyűjtött információk másfajta csoportosítása és táblázatba rendezése szükséges.

Háztartási, családi adatok

Ebben az alfejezetben a háztartásoknak és a családoknak elsősorban a családi és gazdasági-demográfiai összetételére vonatkozó adatok szerepelnek. Néhány kisebb összevonás itt is elvégezhető volna: sok az olyan adatoszlop, amely alig előforduló kombinációkra vonatkozik, s így lényegében üres.

A tábla-sorozat harmadik darabja *tartalmazhatná* a talán legérdekesebb információkat, nevezetesen a háztartások *foglalkozási összetételét*. Ez a tábla azonban a háztartásokat „osztály- és rétegtagozódásuk” szerint csoportosítja, ami két okból is melléfogás. Először is az „osztály- és rétegtagozódás” voltaképpen *egyéni* foglalkozásokat minősít: itt természetesen a *háztartásfőét*. Az ő foglalkozása (még inkább: munkahelye) alapján kerül besorolásra a háztartás minden egyes tagja. Ezzel az eljárással tehát ugyanaz a hiba ismétlődik, mint amikor a teljes népességet kategorizálják az aktív háztartásfő foglalkozása alapján. A másik hibaforrás maga az „osztály- és rétegtagozódás” avitt fogalom-

rendszere, amelyben hamis és megalapozatlan szociológiai kategóriákat fogalmaztak át statisztikai kategóriákká. (Meg kell azonban mondani, hogy a községi táblázatokban a nem fizikai foglalkozásokat egye-

Miután az *egyének* foglalkozási összetételéről (a jelenleginél használhatóbb táblázatok segítségével) az előző alfejezetből értesülhetnénk, itt a statisztikához „intézett” kérdésünk ez lehetne: milyen a háztartások vagy a családok belső összetétele aszerint, hogy aktív tagjainak mi a foglalkozásuk?

Erre a kérdésre csak úgy lehet válaszolni, ha — az egyéni foglalkozások besorolásain túllépve — legalább két ember (például egy házaspár) foglalkozásának *kombinációit* igyekeznénk számba venni. Ez nem könnyű statisztikai feladat: ha például az egyéni foglalkozásokat hat csoportba rendezzük, 36 kombináció jöhet számításba. Ezekből kellene azután típusokat összevonni, számukat tízre-tizenkettőre csökkenteni, hogy közölhető, értelmezhető táblázatokhoz jussunk.

Az eddigi népszámlálások feldolgozásakor ilyen számítást nemhogy településenként, de országos összesítésben sem végeztek. Pedig nem lehetetlen, és megérné. A Demográfiai Évkönyvek például az éppen *házasulandó* párokról közölnek hasonló táblázatokot: összevetik a férj és feleség foglalkozását, életkorát, iskolai végzettségét. Nagyon ideje volna, hogy ugyanilyen ismeretekhez jussunk, immár nem az egy-egy esztendőben éppen házasságra lépő emberekről, hanem valamennyi, ma házastársi kötelékben élő dolgozó emberről. Egyre kevesebbet mond ugyanis az ún. „háztartásfő” foglalkozása, amikor többnyire két-három ember munkája és jövedelme alakítja ki a háztartások jövedelmi helyzetét, státuszát, társadalmi pozícióját. Mindaz, ami erről megtudható, ismét csak nem igényel többlet-információkat, hanem a begyűjtött információk szakszerű és célzott feldolgozása révén állítható elő.

A *városi* táblázatok ebben a témakörben is feleslegesen túlrészletezők: a teljesen értelmetlen osztály- és rétegtagozódást például négy táblázat is föltünteti. Ezek elhagyásával könnyen fel lehetne szabadítani terjedelmi kereteket az értelmesebb feldolgozás és a településsoros táblázatok javára.

Lakásadatok

Ezt az alfejezetet kötik talán legerősebben a saját előzményei: a lakásállomány civilizációs szintjének fölmérése valóban azonos értékű a civilizációs *fejlődés* számbavételével. Azonban ugyanúgy, ahogyan 1960 óta nincs szükség például zsúp- vagy zsindeletet lakóházak külön kimutatására, néhány elavult vagy éppen általánossá lett jellemzőt már nem kellene statisztikába foglalni.

A civilizációs szintet elsősorban a lakások „*felszereltségének*” táblázata mutatja be. Itt elhagyható volna például a *villannyal* való ellátottság adata: szerencsére ebben olyan elenyészőek ma már a különbségek, hogy az adat nem nyújt ismeretet. (Az olyan adatoknak nincs információtartalmuk, amelyek minden megfigyelési egységre azonos értéket mutatnak.)

A *gázzal* való ellátottság ezzel szemben éppen, hogy részletezhető volna aszerint, hogy vezeték- vagy palackgázzal van-e szó. Tisztázatlan

a szennyvíz-elvezető csatornával ellátott, valamint a szervezett szemétszállításba bekapcsolt lakások értelmezése. Nehéz elképzelni, hogy ha egy faluban van zárt csatornarendszer, akkor abba csak egy-két lakás legyen bekapcsolva; ugyanígy kérdésesek a szemétszállítás helyenként egészen csekély értékei is. Itt inkább azt kellene kimutatni, hogy egyáltalán ki van-e építve az adott településen az adott szolgáltatás közösségi rendszere. Ahogyan a vízellátás módját a statisztika a sokféle megoldást részletezve mutatja be, egyre időszerűbb lenne ugyanezt a vízelvezetésről is ábrázolni, hiszen a környezeti veszélyek ma már inkább e probléma körül sűrűsödnek.

Legvégül néhány további korrekciót érdemelnének a lakásméreteket és a lakóházak adatait bemutató táblázatok is. A méretek esetében a 30 négyzetméter lehetne az alsó határ, míg a nagyobb, 60 négyzetméter fölöttieket részletesebb bontásban lehetne bemutatni. Ugyanez áll a lakóházakban föllelhető lakások számának adataira: közelíteni kellene ahhoz, hogy az adott épületet az adat alapján el tudjuk képzelni. Márpedig, ha csak annyit tudunk meg, hogy egy épületben három vagy annál több lakás van, akkor ez szinte lehetetlen. (Lehet benne 200 is.) Talán be kellene vezetni a „lépcsőház” fogalmát is — ha már egyszer létezik. Nem lenne fölösleges a lakóházak (sőt, a lakások) adatai között részletesen kimutatni a falazóanyagot is, hiszen ebben a vonatkozásban az utóbbi évtizedekben erőteljes változások tanúi vagyunk (és valaha erről is léteztek népszámlálási adatok).

Összefoglalás helyett — zárszóként — azt a tapasztalatomat és reményemet fogalmaznám meg, hogy a statisztikai kiadványok nemcsak hasznos (azaz szakembereknek szóló), hanem *érdekes könyvek is lehetnek*. Érdemes őket elolvasni. Ehhez azonban az kell, hogy ne vegyék el az olvasó kedvét kusza és homályos fogalmakkal, komolykodó bonyolultsággal. Olyasmit tartalmazzanak, amire tárgyukban az olvasó valóban kíváncsi lehet. Statisztikát olvasni nem nagy ördögösség (csak kicsi). Statisztikát készíteni már sokkal nagyobb. (S ezt egykor Magyarországon tökéletesen tudták.) Úgy érdemes elkészíteni ezeket a kiadványokat, hogy mi, olvasók ne is sejtjük, milyen bonyolult volt ennyire egyszerű könyveket az asztalunkra rakni.